

Pregledni rad

УДК 316.324.8:[321.01:57

DOI 10.7251/SVR2123091M

NEOLIBERALIZAM KAO BIOPOLITIČKI KONCEPT DRUŠTVENE REALNOSTI

Vladan Mihajlović¹

Apstrakt: Tekst u svom materijalnom aspektu fokusira se na analizu neoliberalizma kao novog modela (bio)političkog upravljanja, kao i dislociranja predmeta analize izvan okvira ekonomskog determinizma. Neoliberalizam se u društvenim naukama dominantno nametao kao društveno - ekonomsko pitanje te su se, u skladu s tim, konstituisali problemi i predmeti mnogobrojnih istraživanja. Cilj rada je da se ukaže i na neke imanentne političke i filozofske karakteristike, čime se neoliberalizam pozicionira kao implicitno političko pitanje. Predmet analize se sagledava kroz prizmu demokratije, vladavine prava, suvereniteta i novih tehnika socijalne kontrole.

Ključne riječi: *neoliberalizam, biopolitika, demokratija, vladavina prava, suverenitet...*

UVOD

U dosadašnjim teorijskim istraživanjima, neoliberalni koncept društva odnosio se primarno na ekonomsku sferu, na ekonomske politike i principe (de)regulisanja tržišta koji u krajnjoj instanci, na bazi tih politika i principa, određuju cjelokupne društvene odnose. Pojam svoj izvor i uporište pronalazi u ekonomskom liberalizmu 18. i 19. vijeka i politici ekonomske liberalizacije kao društvenoj i nacionalnoj strategiji. Iako, istorijski gledano, začetnici moderne ideje liberalizma proizilaze iz političko-pravne teorije 16. i 17. vijeka te kao sistemska politička misao i praksa 17. i 18. vijeka, svoje najintenzivnije etabliranje u modernoj naučnoj misli liberalizam je doživio u ekonomizmu². Takav

---

¹ Nezavisni univerzitet Banja Luka; vladan.mihajlovic@nubl.org

² Djela Monteskeja, Baruha de Spinoze, Žan Žaka Rusoa i Džona Loka tiču se prijedloga o teorijskim i praktičnim političkim principom podjele vlasti, egalitarizma i prirodne osnove jednakosti. Filozofske rasprave ovih autora se često koriste kao sinonim za političko-pravnu osnovu liberalizma.

stav temelji se na naučnim intersubjektivnim pozicioniranjem liberalizma kao dominantno ekonomskog problema, naročito u 20. vijeku kada dolazi do intenzivirane naučne diskusije u pogledu pitanja primarnosti i značaja individue u generisanju društvenog i ekonomskog napretka, kao i uloge države i kolektiviteta. Sva društvena stvarnost počela se posmatrati kroz prizmu redukovanog liberalizma, dok su se pitanja političkog u okviru ovog diskursa, pomijerala na marginu.

Istovremeno, posmatranje političke stvarnosti odvijalo se kroz binarnu teorijsku podjelu u okviru Hladnog rata te kao kraj istorije nakon pada Berlinskog zida. Na takav način, liberalizam je predstavljen kao tek prateća karika jedne političke stvarnosti te se površno posmatra samo kao skup deklarativnih vrijednosti, prava i sloboda koje postoje u razvijenim demokratijama.

U ovom radu analiziraćemo liberalizam i neoliberalizam kao primarno političko pitanje, odnosno kao biopolitički koncept. Teorijski okvir misaonog kretanja predstavljaju radovi Mišela Fukoa (Michael Foucault) i Đorđa Agambena (Giorgio Agamben), koji svojim radovima produbljuju analizu i otvaraju nova polja mišljenja. Pojam biopolitike vezuje se za Fukoa, iako *biopolitika*, nije njegova invencija: taj, instrumentarij biopolitike kao što je reguliranje nataliteta i mortaliteta, ovladavanje životom itekako je poznat i filozofima u staroj Grčkoj, kao i kršćanskim misliocima (Ojakangas, 2012, navedeno prema: Lošanc, 2014: 261). On je izvršio modernu naučnu problematizaciju ovog pojma i fenomena i pronašako generator biopolitike, a to je prema njegovom mišljenju liberalizam (Foucault, 2004). S druge strane, Agamben započinje svoju razradu navodeći dva grčka termina, *zoe* kao život zajednički svim bićima i *bios* kao forma ili način življenja svojstven nekom pojedincu ili grupi. Agamben se ponajviše bavi pitanjem gdje je u tijelu moći presjecište u kojem se dodiruju tehnike individualizacije i totalizirajuće procedure, te postoji li jedinstveno središte (Gasparini, 2010: 100). Artikulišući prirodu biopolitike savremenog društva uvodi pojam *logora* kao dominantne paradigme Zapada. Neoliberalizam predstavlja novi oblik društvenog uređenja, predstavljen kao logor, metaforički ilustrujući kolonizaciju života i totalitarnog upravljanja životom u kontekstu hibridnog širenja slobode i indivudalnosti, koji paradoksalno postaju instrumenti kontrole života.

Socijalna priroda savremenog društva, predstavljena kroz prizmu slobode, determinisana je svojevrsnim oblikom politike, koja se razlikuje od dosadašnjih istorijskih oblika, najviše po svojoj fluidnosti, nevidljivosti i dubinom uticaja

NOVA POLITIČKA RACIONALNOST

Liberalna demokratija kao politički koncept modernog društva predstavlja izraz političke racionalnosti koja svoje opredmećenje crpi iz klasične liberalni misli, konstituisana u pravno- političkim institucijama i etablirana u sistemu vrijednosti. Hipoteza o devalviranju liberalnih vrijednosti i institucija svoju bazu ima u principu diskontinuiteta, odnosno, u radikalnim implicitnim raskidima sa tradicijom liberalizma. Intencionalno govorimo o raskidima, aludirajući na višeslojnu i vremenski isprekidanu prirodu tog raskida.

Neoliberalizam u kontekstu argumentacije o novoj političkoj racionalnosti, svoju političku prirodu manifestuje na dva načina: kao dominantno tržišni koncept i kao biopolitički koncept. Iako su mnogi autori zagovarali tezu o organskoj simbiozi ova dva koncepta – odnosno da predstavljaju samo različite nazive i nivoe manifestacije iste pojave, pokušaćemo napraviti materijalnu distinkciju.

Tržišni koncept neoliberalizam posmatra kao produženu logiku tržišne ekonomije koja je kolonizovala svijet politike, kako u pogledu vrijednosti, tako i u pogledu institucionalnog okvira. „Svako ljudsko djelovanje se, tako, razmatra u smislu njegove profitabilnosti, a individualna i institucionalna djelovanja se postavljaju kao poduzetnička, izvođena prema kriterijima korisnosti, dobiti ili zadovoljstva, kroz mikroekonomsku rešetku oskudice, ponude i potražnje i neutralne moralne vrijednosti. Neoliberalizam ne pretpostavlja samo da se svi aspekti socijalnog, kulturnog i političkog života mogu svesti na takvu računicu; on također razvija institucionalne prakse i nagrade za ostvarivanje takve slike ljudskog djelovanja” (Brown, 2003: 42). Pitanja politike i političkog se postavljaju na margine i predstavljeni su kao prazne kategorije, a politička sfera je određena u potpunosti ekonomskom logikom.

Nasuprot tome, biopolitičko shvatanje političke racionalnosti posmatramo kao imanentno političko pitanje, koje ne shvata tržišnu racionalnost kao prirodnu. Tržište se ne shvata kao samoregulišući sistem koji svojim djelovanje u određenoj mjeri podređuje ostale društvene odnose, već se u okviru tržišta formira intervencionizam. Ekonomija ne može napredovati bez upravljanja i intervencija, ona mora biti usmjeravana, podržavana i zaštićena zakonom i političkim mjerama te širenjem društvenih normi osmišljenih da olakšaju kompeticiju, slobodnu trgovinu i racionalno ekonomsko djelovanje svakoj instituciji i pripadniku društva (Brown, 2003: 43). Za razliku od liberalno-tržišnog koncepta (u teoriji poznat pod nazivom *Ordo-liberalna teorija*) koji je zagovarao

modelovanje društva u ime ekonomije, neoliberalizam politiku, ali i sve ostale sfere društva posmatra kao oblik ekonomije (Lemke, 2001). Na taj naćin, paradoksalno, tržište generiše novu vrstu političkog i politike koji implicitno okraćnićavaju i regulišu tržište. Politićka sfera nije samo podrećena tržišnim principima, već se vrši konstituisanje nove politike u okviru prividno demokratskog poretka sa novim oblikom racionalnosti. Biopolitika, kolokvijalno posmatrana kao neprirodna rastuća briga države (ili nekog drugog političkog entiteta) za biološko stanje populacije, ima širu dimenziju i podrazumijeva pitanja identiteta i socijalne kontrole.

Neoliberalizam, tako shvaćen, predstavlja samoproizvodni entitet koji dobija reproduktivni karakter, entitet koji svoju egzistenciju bazira na proizvodnji znanja. Mišel Fuko, u kontekstu rasprava o neoliberalizmu, ukazuje na ogromnu širinu socijalne geografije koja je obuhvaćena. Taj obuhvat vrši se uz pomoć novog oblika moći/znanja. „Upravo to je i prednost analize neoliberalizma kao specifićnog sistema znanja. Podela ekonomskog i ne-ekonomskog mu ne izmiće, ona se gradi unutar tog sistema. Stoga, prema Fukou, ovde nije reć samo o ekonomskoj doktrini?” (Matković, 2013: 176). Na bazi znanja koje svoje reproduktivne snage dobija u diskursu, formira se specifićan oblik racionalnosti koji oblikuje polje političkog sa logikom otrgnutog iz inherentne prirode liberalizma. Tako, neoliberalizam, pokazuje Fuko, ne predstavlja nastavak klasićnog liberalizma, niti se moće tumaćiti kao povratak Adamu Smitu nakon dućeg razdoblja dominacije kejnzijanskih ekonomskih politika.

Nova politićka racionalnost s toga predstavlja mehanićku fuziju dvaju principa društvene regulacije: liberalnog koji predstavlja deregulativni nepolitićki princip, i demokratskog koji predstavlja politićki regulativni princp. Na takav naćin, nova racionalnost dobija elemente oba principa. Mećutim, miješanje elemenata razlićitih principa društvene regulacije istorijski nastaje nova racionalnost koja se otućuje od konstitutivnih elemenata, formira se spontano i diskurzivno se oblikuje (Faucault, 2004). Kao takva, ona nema naturalistićku dimenziju liberalizma, ali ni politićku dimenziju u klasićnom smislu rijeći. Time nastaje depolitizovana politika, odnosno, konstituiše se biopolitika.

Agamben, s druge strane, roćenje biopolitike vidi u modernom drućtvu, koristeći niz pojmova kao bazu argumentacije. Pored već pomenutih pojmova *bios* i *zoe* koji se odnose na oblike i forme ųivota, uvodi znaćajne pojmove *logor* i *izbjeglice*, kao i *homo sacer*. Biopolitika, prema Agambenu, nastaje na liniji razdvajanja bios-a i zoe, izmeću politićkog ųivota i golog ųivota. Ona postaje politizovani ųivot, odnosno prodiranja instrumentalne racionalnosti u sferu golog ųivota gdje moć

postaje generator odnosa (Agamben, 2015). Takođe, odnos uključenja-isključenja postaje bitan dio Agambenove argumentacije kroz pojam *homo sacer*. Taj pojam vuče korijene iz rimskog prava i označava onog koji je iznad zakona i ne podliježe ljudskoj jurisdikciji. U kontekstu ove rasprave, označava голу moć, moć koja može legalno suspendovati zakone i označiti granice pravnog poretka, koja je bitna u kontekstu rasprave o odnosu biopolitike i suvereniteta. „Vanredno stanje je od ključne važnosti za razumijevanje logora zato što jednom kad ono postane pravilo, otvara se logor i on postaje trajni prostorni poredak koji se nalazi izvan normalnog poretka. No to što je izvan pravnog poretka ne znači da je to samo neki vanjski prostor. Baš kao i *homo sacer*, on je uključen vlastitim isključenjem, te postaje struktura koja se realizira na normalna način. Stoga je logor prema Agambenu hibrid prava i činjenice pa je zato u njemu sve moguće. Stanovnici logora u toj zoni gdje nije moguće razlikovati iznimku od pravila, vanjsko i unutrašnje, redukovani su na goli život što logor čini najapsolutnijim ikad formiranim biopolitičkim prostorom” “(Agamben, 2006: 146-150). Zato Agamben tvrdi da kada politika postane biopolitika figura *homo sacera* stapa se sa figurom državljanina i tada logor postaje paradigma (bio)političkog prostora.

Pored diskontinuiteta sa liberalnom logikom, neoliberalizam kao biopolitički koncept vrši suspenziju pravnog poretka, kako bi racionalizovao sopstveno postojanje. Ta racionalnost predstavljena je kao nova tehnika vladanja, koja se vrši izvan političko pravnog prostora, odnosno u *logoru*. Fuko i Agamben uvidjeli su konture nove politike i novog poretka, svako iz sopstvenih filozofskih pozicija, nazivajući ih biopolitikom. Regulacija života uz pomoć politike, tehnike i nauke poznata je u različitim obimima i u ranijim društveno-istorijskim formacijama, međutim, tada nije postojao ovoliki stepen tenzije između deklarativnih vrijednosti i institucija s jedne, i tehnologije upravljanja s druge strane. Takva tehnologija upravljanja, nalazi se u sukobu sa klasičnim vrijednostima liberalne demokratije i njene tradicije koje smo pomenuli u uvodu.

Neoliberalizam u tom smislu ne odražava naturalističke impulse klasičnog liberalizma, čime se naturalizam zamjenjuje sa upravljanjem. „Doista postoje duboke analogije između staljinizma u pogledu upravljačke racionalnosti u ime ekonomije, usprkos stanovitim razlikama, kako na to ukazuju oni koji istražuju paralele između neoliberalne i staljinističke biopolitike. Zato se ekonomiziranje sada promatra kao pedagoški teren koji preusmjerava postojeće subjekte u cirkularne procese između proizvodnje/konkurencije/uživanja, proizvodnje i potrošnje”

(Lošonc, 2014: 169). Na određeni naćin dolazi do entropije liberalne tradicije i njenih vrijednosti u korist narastuće politćke moći koja samo koristi logiku liberalizma u cilju ostvarivanja politćkih interesa.

Politićka racionalnost, generisana novim oblikom moći, svoju manifestaciju vidi u novim politćkim strukturama. Te strukture, koje formalno ne moćemo posmatrati kao izraz biopolitike, svoj materijalni aspekt egzistencije ostvaruje na bazi totalitarnog ustrojstva društva ostvarenog uz pomoć tehnika (samo)vladanja. Mišel Fuko koristi pojam *gouvernementalitet* kako bi oznaćio strukturnu isprepletanost vlade jedne društave i tehnika samovladanja u zapadnim društva (Burchel, et. al., 1991). Moderna društava, ali i nadnacionalne politćke instance, ostvarivale su tehnike vladanja i samoodravanja koje su se normativno bazirale na bazićnim pravima i slobodama subjekta. Međutim, kolonizacijom golog životnog prostora od strane intrumentalne racionalnosti, tehnike vladanja ostvarivane su proizvodnjom života, odnosno diskurzivnom proizvodnjom subjekta. Dakle, u modernim društva, “umetnost vladanja” – što je bilo drugo ime koje je dao Fuko za *gouvernementalitet* – ne sastoji se primarno od bivanja represivnim, već “iznutra odravanom” samodisciplinom i samokontrolom (Illorey, 2020). U biopolitićkom socijalnom upravljanju, subjekat je prividno slobodan, ali kako je oblikovan u tom diskursu on reprodukuje takve norme i vrijednosti iz kojih izrastaju totalitarni mehanizmi koji povratno reprodukuju subjekta.

Kroz konstituciju onoga što nazivamo *nova politćka racionalnost* proizvodi se novo polje politike i politćkog, ćime moderne vrijednosti demokratije i vladavine prave bivaju marginalizovane. Te vrijednosti i institucije naćelno odravaju narativ o demokratskom politćkom sistemu savremenih društva. Ovakav odnos formalnog i materijalnog, kao i odnos politike i politćkog, konstruiše postmodernu neoliberalnu društvenu stvarnost koja derogira organsku racionalnost demokratske politike, kao i prirodna prava i slobode modernog ćovjeka.

PROBLEM DEMOKRATKOG KAPACITETA

Konceptualna saradnja neoliberalizma i demokratije prividno predstavlja organsku saradnju, odnosno dvije slike iste stvarnosti koje su predstavljene kao civilizacijski maksimum i krajnji stepen društvene evolucije. Međutim, politćki izraz neoliberalizma koji predstavlja biopolitićku stvarnost u svojoj esenciji nema demokratske elemente.

Liberalna demokratija nema ništa srodno sa neoliberalnom tehnikom upravljanja. Kao što smo ranije iskazali, neoliberalna politćka stvarnost

funkcionše na bazi ekonomskih zakonitosti, koje vrše kontinuiran proces oblikovanja subjekta na bazi ekonomske racionalnosti. „Ne postoji ništa u osnovnim institucijama ili vrijednostima liberalne demokracije – od slobodnih izbora, predstavničke demokracije, te individualnih sloboda podjednako distribuiranih na skromno dijeljenje moći ili pak veće političke participacije – što samo po sebi ispunjava uvjete služenja ekonomskoj kompetitivnosti ili odolijeva analizi isplativosti” (Brown, 2003: 44). Demokracija podrazumijeva egalitarni princip, odnosno princip jednakosti svih ljudi u pogledu njihovih prava i sloboda, dok neoliberalni koncept društva pozicionira drugi princip kao primarni – princip konkurencije, slobodne tržišne utakmice koja svoju logiku djelomično izvlači iz socijal-darvinizma.

U demokratskom političkom sistemu političke institucije postoje kako bi osigurale jednakost svih ljudi. Ta osnova podrazumijeva pravnu i političku jednakost, odnosno zagaranтована prava i slobode za sve članova određenog društva. Prava i slobode u ovom kontekstu podrazumijevaju odsustvo i suspenziju bilo kakve ideologije i racionalnosti koje svoj izvor nemaju u konceptu prirodnih prava. Elaborirani u prosvjetiteljskoj misli, nastojali su ostvariti istorijski zadatak emancipacije čovjeka, stvaranja jednakih pravnih i političkih šansi za sve pripadnike društva.

Prosvjetiteljsko vjerovanje u univerzalni razum utvrdilo je osnovne vrijednosti koje se vezuju za ličnu autonomiju označene kao univerzalistički liberalizam, što se ogleda vjerovanjem u prava kao imperativa društvenih odnosa. Iako, teorijski, slobodu pojedinca stavlja kao ultimativnu vrijednost, liberalizam obuhvata nekoliko vrijednosti kao bazičnih elemenata: individualizam, egalitarizam, sloboda, tolerancija i poštivanje različitosti (Hejvud, 2008). Ova grupa elemenata predstavlja ideju liberalizma, ali i stvara implicitne društvene tenzije.

Egalitarizam predstavlja najproblematičniju vrijednost koju teoretičari stavljaju u poziciju konflikta sa individualizmom. Iako je posmatran kao vrijednost koja zajedno sa individualizmom kreira suštinu liberalizma, naročito gledano kroz prizmu osnovnih ljudskih prava, u teoriji je razvijena argumentacija koja ukazuje na kontradiktornost ova dva pojma. Egalitarizam naglašava jednakost svih ljudskih bića, jednakost u pogledu osnovnih prava, sloboda i šansi. Njegova imanentna logika jeste jednakost. S druge strane, individualizam u svojoj suštini naglašava drugačije elemente društvene regulacije: konkurenciju i različitosti. Kao takav, individualizam naglašava one vrijednosti koje možemo posmatrati dijelom tržišne logike (Kovačević, 2008). Sam Hayek je postulirao jednu od osnovnih teza njegovog cijelokupnog opusa, a koja se tiče opasnosti

koju stvara demokratija po slobodu pojedinca te zalaganje za regulaciju modernog društva po principu individue i tržišta (Hayek, 2011: 178). Implicitno i ostali liberalni teoretičari su zagovarali slične konstrukcije, gdje se ekonomizam postavlja ispred demokratije i ljudskih prava zagovarajući potrebu očuvanja tržišta, dok su se pitanja demokratskog upravljanja razumijevala kao prirodna posljedica.

Demokratija, tako shvaćena, predstavljena je samo kao institucionalni okvir koji bi treba obezbjediti uslove liberalnog formatiranja društvenih odnosa. Takva liberalna demokratija funkcionise kao politički izraz preduzetništva, kao primarno ekonomska kalkulacija koja na izvjestan način odstupa od primarnih vrijednosti moderne demokratije. S druge strane, liberalizam u pogledu slobode tržišta je pokazao elemente devalviranja. Kako primjećuje Džon Džui „tzv. liberalne stranke borile za maksimum individualističke ekonomske djelatnosti uz minimum društvene kontrole i to su radile u interesu onih koji su uključeni u proizvodnju i trgovinu” (Dewey, navedeno prema: Mujkić, 2010: 19). Džui je izrazio razočarenje i konstatovao da liberalizam u svom punom kapacitetu nije postojao, nije etabliran i da je uvijek bio izraz političkih praksi koje nisu bile demokratske.

U svojoj esenciji, demokratija ne poznaje bilo kakva pitanja ekonomskih odnosa kao neophodnih da bi demokratija funkcionisala. Pluralizam i participarnost predstavljaju dominantne vrijednosti iz kojih se izvlače sve ostale vrijednosti: sloboda izbora vlasti, sloboda učešća u vlasti, kritička javnost i vladavina prava. To su osnovne političke vrijednosti modernih predstavničkih demokratija, iz kojih proizilazi ostali institucionalni okvir. Međutim, moderna politika i političko su izmješteni sa pozicije konstituta modernog društva, tako da ekonomske vrijednosti liberalizma postaju njihova zamjena. Da bi se ispunili zahtjevi savremenog tržišta, ekonomizam je uspostavio vlastitu političku praksu, a takva praksa je proizvela novu samostalnu političku realnost koja postaje reproduktivni entitet.

OD SUVERENITETA KA BIOPOLITICI

Ključni pojam u pogledu političke vlasti jeste suverenitet, kontekstualno gledano jedan od najznačajnijih pojmova u pogledu razumijevanja političke teorije i prakse savremenog (neo)liberalnog društva. Priroda suvereniteta se promjenila – to ne znači da je kao političko-pravna kategorija nestao, već da je u praksi dobio novi smisao i nove dimenzije, čime je postao samo selektivni instrument jedne politike.

Suverenitet, bez želje da ulazimo u detaljnije političko-pravna tumačenja ovog pojma, predstavlja neograničenu vlast pojedinca, države ili naroda na određenoj teritoriji (Vrban, 2003). Istorijiski, Zapad je, kontekstulano gledano, bio idejno-politički prostor koji je oblikovao moderni koncept predstavničke demokratije, zajedno sa modernim shvatanjem suvereniteta, razvijajući čitavu teoriju o vrstama, klasifikaciji i prirodi suvereniteta³.

Poslije intenzivnih društvenih promjena, nastalih kao posljedica globalizacije, vlast u klasičnom smislu riječi je fragmentisana, tako da niti država niti narod na određenoj teritoriji, nemaju neograničenu vlast, već se ona dijeli i preuzima od strane nadnacionalnih struktura. Desuverenizacija države je eklatantan istorijski proces, međutim sam predmet, odnosno objekat vlasti postaje neodređen, odnosno, postaje upitno da li je vlast nad teritorijom ostaje odlika suverenosti. Stvaranje novog koncepta političkog, postojeća formalna političko-pravna regulativa postaje otuđena od političke stvarnosti koja je određena biopolitikom.

Biopolitiku kao oblik moći, prikazujemo kao anihilaciju koncepta suvereniteta, čime suveren nije onaj koji vrši političku vlast i uređuje život, već se u biopolitičkoj društvenoj realnosti život proizvodi, umnožava i integriše sa ostalim društvenim procesima. Time primarno političko pitanje zapadnog diskursa postaje život. Mišel Fuko je, analizirajući zapadni diskurs, izvršio suštinsku podjelu na istorijsko-politički i filozofsko-pravni diskurs. „To je diskurs u kojem istina jasno funkcioniše kao alat za izvesnu pobjedu. To je jedan nejasno kritički diskurs, ali i snažno mitski diskurs. Po svojim supstancijalnim elementima on je stran velikoj tradiciji filozofsko-pravnog diskursa. Za filozofe i pravnike on je nužno neobičan i stran” (Foucault, 2004: 75). U tom pogledu, dolazi do binarne strukture mišljenja i praksi, gdje su takve binarne opozicije u formalnoj i materijalnoj koliziji. „Biopolitika kao novi oblik moći predstavlja rastakanje, negaciju i razaranje filozofije i javlja se kao takva upravo zato što u suštini označava razaranje suvereniteta i kolonizaciju pravnih procedura” (Koljević, 2010: 37). Filozofsko-pravni diskurs, koji je proizveo Modernu i predložio novi institucionalni okvir koji bi garantovao novi *modus vivendi* čovjeka, derogiran je i napušten, istorijski postavljen kao instrument nove politike, odvojene od predloženog okvira.

---

³ Pojam *suverenost* prvi je konstruisao Jean Bodin u 16. vijeku u svojem djelu *Šest knjiga o republici*, govoreći o ovlaštenjima vladara u to vrijeme u pogledu prava na kontrolu carina, kovanja novca, kontrole porezne politike i zakonodavstva. Pogledati više u: Vrban, D. (2003). *Država i pravo*. Zagreb: Golden marketing.

Levijatan time više nije suverena državna vlast, oličena u monarhu ili narodu, niti u određenim nadnacionalnim institucijama, već postaje neodređena, fluidna i sveprisutna logika koja postaje društvena praksa, etablirana u sve sfere života. U skladu s tim, takva logika dobija svoj manifestni oblik kroz procese nepoštivanja međunarodno-pravnih ugovora, demokratskih vrijednosti i osnovnih filozofskih vrijednosti savremenog društva. Neoliberalizam je *explicite* u praksi derogirao međunarodno pravo, ali i pravni poredak nacionalnih država, narušavajući principe suvereniteta, legitimiteta i društvenog konsenzusa.

Suverenitet u savremenim raspravama pokazuje svoju ambivalentnost – s jedne strane prikazan je kao fenomen koji garantuje emancipaciju, slobodu i nezavisnost, dok s druge strane predstavlja autoritet i pokornost. To je istovremeno artikulirano i kao razlika između suvereniteta kao simbola apsoluta i neograničene moći (suverena) i suvereniteta kao simbola političkog legitimiteta (naroda) i par excellence izraza demokratije (Koljević, 2010: 134). U političkoj teoriji postoji termin *demokratski suverenitet* koji upotrebljava Andreas Kalivas kako bi označio suverenitet kao temeljnu vrijednost rehabilitacije demokratskih vrijednosti i povratka političkog kao primarnog načina organizovanja društvenog života. Pored toga, imamo i pojam *narodni suverenitet* koji označava vladavinu naroda, kao osnovno obilježje demokratskog poretka.

Povratak vladavine prava i demokratskog društva nije stvar samo postojanja formalnih normi i institucija, već je stvar društvenog sadržaja, sistema vrijednosti i bazičnih društvenih odnosa. S toga, filozofsko-pravna tradicija, temeljne vrijednosti demokratije i suverenitet predstavljaju opozicione vrijednosti neoliberalizmu, odnosno biopolitici kao njegovom (ne)političkom izražaju.

ZAKLJUČAK

Posmatrajući političku prirodu neoliberalizma kroz prizmu racionalnosti/upravljanja, demokratskih vrijednosti i suvereniteta, dolazimo do novih saznanja koje sama po sebi generišu nova civilizacijska pitanja u pogledu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Iako se (post) moderna društva istorijski pozivaju na političke vrijednosti Antičke Grčke, kao i na ekonomske i pravne vrijednosti klasičnog liberalizma, postaje upitno koliko je politička realnost bila, jeste i biće utemeljena na tim vrijednostima.

Neki teoretičari smatraju da moderna društva nikada nisu bila *de facto* konstituisana na tim vrijednostima, već da je liberalizam sam u sebi nosio

filozofski nukleus koji je doveo do njihove distorzije. S druge strane, imamo mišljenja koja govore o raskidu sa liberalnom tradicijom, gdje je neoliberalizam, kao ekonomska i politička konstrukcija, derogirao liberalni sistem vrijednosti i uspostavio totalno novi habitus. Međutim, očigledno se radi o odnosu paradigme i prakse. Moderna i liberalizam stvorili su konceptualni okvir novog društva, doveo do istorijski najznačajnijeg materijalnog i duhovnog razvoja društva čije tekovine oblikuju današnju realnost. S druge strane, u 20. vijeku, kada dolazi do neslućenog materijalnog blagostanja i uspostavljanja neoliberalnog društva, dolazi do pojave rasizma, fašizma i komunizma. Uspostavljaju se najperfidniji i najokrutniji totalitarni režimi, koji su se, ne baš slučajno, pored destrukcije bavili i proizvodnjom života.

U sadašnjem kontekstu, na svjetskoj političkoj i društvenoj sceni imamo različite manifestacije biopolitike. Desuverenizacija nacionalnih država, kršenje međunarodnog prava, politički generisan kapitalizam, simulacija demokratije, identitetske politike, politizacija zdravlja populacije, sve to predstavlja pojavne oblike naše političke i društvene realnosti. Biopolitika predstavlja totalitarni oblik političkog, koji koegzistira sa institucionalnom strukturom društva čija je osnova potpuno drugačija politička, pravna i ekonomska tradicija. U takvoj konstelaciji odnosa, sva načela liberalne demokratije, vladavine prava i kapitalizma, implementiraju se selektivno, djelomično ili nikada.

NEOLIBERALISM AS A BIOPOLITICAL CONCEPT OF SOCIAL REALITY

Vladan Mihajlović

Abstract: In its material aspect, the text focuses on the analysis of neoliberalism as a new model of (bio)political management, as well as the dislocation of the subject of analysis outside the framework of economic determinism. Neoliberalism has been dominantly imposed as a social and economic issue in social sciences, which in turn constituted the topics and subjects of a great amount of research. The objective of the paper is to indicate some imminent political and philosophical features as well, which position neoliberalism as an implicit political issue. The subject of the analysis is observed with regard to democracy, rule of law, sovereignty and new social control techniques.

Keywords: *neoliberalism, biopolitics, democracy, rule of law, sovereignty...*

LITERATURA

1. Agamben, G. (2006). *Homo Sacer: suverena moć i goli život*. Zagreb: Multimedijalni institut.
2. Agamben, G. (2015). *Zapisi o politici: sredstva bez cilja*. Zagreb: Politička kultura.
3. Brown, W. (2003). Neo-liberalism and the end of liberal democracy. *Theory & event*, 7(1), 1-43.
4. Burchel, G., Gordon, C., Miller, P. (1991). *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Foucault, M. (2004a). *Naissance de la Biopolitique*. Paris: Gallimard, Seuil.
6. Gasparini, D. (2010). Politike tijela: Usporedba Foucaulta i Agambena. *Drugost: časopis za kulturalne studije*.
7. Hayek, F. (2011). *The Constitution of Liberty*. The University of Chicago Press.
8. Hejvud, E. (2004). *Politika*. Beograd: Clio.
9. Koljević, B. (2010). *Biopolitika i politički subjektivitet*. Beograd: Službeni glasnik.
10. Kovačević, B. (2015). Teškoće suvremenog liberalizma. *Međunarodne studije*, 15(3), 45-81.
11. Lemke, T. (2001). 'The birth of bio-politics': Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-liberal Governmentality. *Economy and Society*: 190-207.
12. Lošonc, A. (2014). Problematizacija politike sadašnjosti: od liberalizma do neoliberalizma (kritička rekonstrukcija Foucaultovog opisa neoliberalizma). *Holon*, 4(2), 259-285.
13. Matković, A. (2013). Crvena genealogija ili beg od tržišta?. *Stvar*, (5), 173-180.
14. Mujkić, A. (2010). Budućnost demokratije – emancipatorska imaginacija i stvarnost kapitalizma u spisima kasnog Johna Deweya. *Filozofska istraživanja*. 31(1), 17-25.
15. Vrban, D. (2003). *Država i pravo*. Zagreb: Golden marketing.

